

УДК:374.16.27.81

DOI 10.33514/1694-7851-2024-2/2-240-248

Турсунбекова Б.С.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

Baydueva@list.ru

Талипова Г.И.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

Аширбекова А.Ж.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

СҮЙЛӨӨНҮН ӨНҮГҮШҮНДӨ БУЗУЛУУЛАРЫ БАР БАЛДАРДЫН СОЦИАЛДЫК АДАПТАЦИЯСЫ

Аннотация: макалада сүйлөө мүмкүнчүлүгү чектелген балдардын социалдык адаптациясынын көйгөйлөрү каралган, анткени бул көйгөй бүгүнкү күндө актуалдуу болуп саналат. Акыркы жылдары ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген балдардын көйгөйлөрүнө олуттуу көңүл бурулууда. Балдардын бул категориясы дене — бой, психикалык же сезүү органдарынын бузулушунан улам күнүмдүк жашоо-турмушунда белгилүү бир чектөөлөр менен мүнөздөлөт, аларга сүйлөөнүн оор бузулуулары кирет. Мындай балдарды реабилитациялоо жана тарбиялоо коом үчүн актуалдуу проблема гана эмес, ошондой эле мамлекеттик социалдык саясаттын артыкчылыктуу багыттарынын бири болуп саналат. Бул ишти жаш кезинен баштап, өзгөчө көңүл балдардын социалдык адаптациялануу маселесине бурулушу керек. Сүлөөсү оор бузулган балдарды социалдаштыруу багытында педагогикалык ишмердүүлүктүн натыйжалуулугун камсыз кылуу максатында ар кандай социалдык-маданий мекемелер менен тыгыз байланыш түзүү зарыл. Ошондой эле макалада сүйлөө бузулуулары бар балдардын өз сүйлөө жүрүм-турумун уюштуруудагы олуттуу кыйынчылыктары байкалган маселелер каралат, бул алардын башкалар менен баарлашуусуна терс таасирин тийгизет.

Негизги сөздөр: Социалдык адаптация, сүйлөөнүн бузулушу, дислексия, дисграфия, социалдашуу, мүмкүнчүлүгү чектелген балдар, жогорку психикалык функциялар.

Турсунбекова Б.С.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г.Бишкек

Baydueva@list.ru

Талипова Г.И.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г.Бишкек
Аширбекова А.Ж.
магистрант
Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева
г.Бишкек

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы социальной адаптации детей с нарушениями речи, так как эта проблема является актуальной на сегодняшний день. В последние годы значительное внимание уделяется проблемам детей с ограниченными возможностями здоровья. Эта категория детей характеризуется определенными ограничениями в повседневной жизни из-за физических, психических или сенсорных расстройств, к которым относятся тяжелые нарушения речи. Реабилитация и воспитание таких детей является не только актуальной проблемой для общества, но и одним из приоритетных направлений государственной социальной политики. Начиная эту работу с раннего возраста, особое внимание следует уделять социальной адаптации детей. В целях обеспечения эффективности педагогической деятельности в направлении социализации детей с тяжелыми нарушениями речи необходимо наладить тесные связи с различными социально-культурными учреждениями. В статье также рассматриваются проблемы, из-за которых дети с нарушениями речи испытывают серьезные трудности в организации собственного речевого поведения, что отрицательно сказывается на их общении с другими людьми.

Ключевые слова: социальная адаптация, нарушения речи, дислексия, дисграфия, социализация, дети с ограниченными возможностями, высшие психические функции.

Tursunbekova B.C.
master's student
Kyrgyz State University named after I. Arbaev
Bishkek c.
Baydueva@list.ru
Talipova G.I.
master's student
Kyrgyz State University named after I. Arbaev
Bishkek c.
Ashirbekova A.J.
master's student
Kyrgyz State University named after I. Arbaev
Bishkek c.

SOCIAL ADAPTATION OF CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS

Abstract: The article discusses the problems of social adaptation of children with speech disorders, as this problem is relevant today. In recent years, considerable attention has been paid to the problems of children with disabilities. This category of children is characterized by certain

limitations in daily life due to physical, mental or sensory disorders, which include severe speech disorders. Rehabilitation and upbringing of such children is not only an urgent problem for society, but also one of the priorities of the state social policy. Starting this work from an early age, special attention should be paid to the social adaptation of children. In order to ensure the effectiveness of pedagogical activities in the direction of socialization of children with severe speech disorders, it is necessary to establish close ties with various socio-cultural institutions. The article also examines the problems that cause children with speech disorders to experience serious difficulties in organizing their own speech behavior, which negatively affects their communication with other people.

Keywords: social adaptation, speech disorders, dyslexia, dysgraphia, socialization, children with disabilities, higher mental functions.

Социалдык адаптация бул - инсандын айлана-чөйрөгө ыңгайлашуусу, берилген чөйрө менен өз ара аракеттенүүсү. Бүгүнкү күндө жалпы билим берүү мекемелеринин актуалдуу проблемаларынын бири ар кандай сүйлөө бузулуулары бар окуучулардын социалдык адаптациялоо проблемасы болуп саналат. Бул көйгөйдү кенже мектеп окуучусунун жаш курактык өзгөчөлүктөрүнө көңүл буруу менен окутуунун баштапкы этабында чечүү зарыл: социалдык кырдаалдын өзгөрүшү (мектепке келүү), иштин жетектөөчү түрү өзгөрөт (оюндан окуу процессине өтүү) жана чоңдор менен өз ара аракеттенүүнүн башталышы (класс жетекчиси жана мектеп кызматкерлери).

Сүйлөө өнүгүүсү бузулган балдардын социалдык адаптацияланышы азыркы коомдун өтө актуалдуу проблемасы болуп саналат. Бул көйгөйдүн өзөгүн башкалар менен баарлашуу жана өз ара аракеттенүү кыйынчылыктары түзөт, бул алардын толук кандуу жашоо жана ийгиликтүү окуу мүмкүнчүлүктөрүн кыйла чектей алат. Мындай балдар менен иштөөдөгү эң маанилүү милдеттердин бири-алар өздөрүн ыңгайлуу жана кабыл ала турган ылайыктуу социалдык чөйрөнү түзүү. Бул атайын билим берүү программаларына жана ресурстарына жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу, ошондой эле тарбиячылардын, ата-энелердин жана тентуштарынын колдоосу аркылуу ишке ашат. Ийгиликтүү социалдык адаптациянын негизги аспектилеринин бири-баарлашуу көндүмдөрүн өнүктүрүү. Бул үчүн ар бир баланын өзгөчөлүктөрүн эске алган жеке мамилелерди колдонуу маанилүү. Сүйлөө көнүгүүлөрү, оюндар жана башка интерактивдүү ыкмалар бузулган балдардын тилин өнүктүрүүгө жардам берет. Ошол эле учурда алардын баарлашуу мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүү гана эмес, алардын коомдогу уникалдуулугун жана баалуулугун билүүгө жардам берүү да маанилүү. Мындан тышкары, өзүн-өзү сыйлоо жана өзүнө болгон ишеним сүйлөө бузулуулары бар балдардын социалдык адаптациясында маанилүү ролду ойнойт. Позитивдүү өзүн-өзү кабылдоону жана мотивацияны өнүктүрүү аларга кыйынчылыктарды жеңүүгө жана жашоодо ийгиликке жетүүгө жардам берет. Белгилей кетсек, ийгиликтүү Социалдык адаптация ата-энелердин, педагогдордун жана башка адистердин биргелешкен аракетин талап кылат. Алар ар бир баланын толук кандуу өнүгүүсүнө шарт түзгөн жагымдуу атмосфераны түзүү үчүн чогуу иштешип, тажрыйба жана билим менен бөлүшүшү керек. Жыйынтыктап айтканда, сүйлөөсү бузулган балдардын социалдык адаптацияланышы - бул ар бир балага системалуу мамиле кылууну жана жекече мамиле кылууну талап кылган татаал жана көп кырдуу процесс. Бирок, коомдун, билим берүү мекемелеринин жана ата-энелердин ар тараптуу колдоосу менен, бул балдар толук кандуу социалдык адаптацияга жетишип, өз потенциалына жете алышат.

Сүйлөө өнүктүрүү бузулуулары бар балдардын коомдук көнүктүрүү педагогика жана психология тармагындагы адистердин негизги милдеттеринин бири болуп саналат. Бул мындай балдарды коомго ийгиликтүү киргизүү үчүн шарттарды түзүүгө жана аларда социалдык өз ара аракеттенүү көндүмдөрүн калыптандырууга багытталган процесс. Социалдык адаптациянын өзөгүн билим берүү, психологиялык жана коррекциялык иш-чараларды камтыган комплекстүү мамиле түзөт. Баштоо үчүн, жеке колдоо программасын иштеп чыгуу үчүн ар бир баланын сүйлөө өнүгүүсүнүн бузулушунун себептерин аныктоо маанилүү. Социалдык адаптациянын маанилүү компоненттеринин бири тоскоолдуксуз чөйрөнү түзүү болуп саналат. Бул жеткиликтүү жана жеткиликтүү окуу куралдарын, ошондой эле балдар окшош көйгөйлөрү бар теңтуштары менен баарлашып, өнүгө турган атайын топторду жана класстарды уюштурууну камтыйт. Тилди өнүктүрүү боюнча адистер балдарга кыйынчылыктарды жеңүүгө жана коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жардам беришет. Алар сүйлөө активдүүлүгүн стимулдаштырууга жана баарлашуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган ар кандай методикаларды, оюндарды жана көнүгүүлөрдү колдонушат. Мындан тышкары, ата-энелер менен кызматташуу чоң мааниге ээ. Ата-энелер баланын социалдык адаптациясында алмаштырылгыс жардамчы болуп саналат. Алар аркылуу колдоочу чөйрөнү түзүп, баланын окуу контекстинен тышкары туруктуу өнүгүүсүн камсыз кылууга болот. Сүйлөөсү бузулган балдардын социалдык адаптацияланышы мындай балдарга билим берүү жана тарбиялоо менен алектенген бардык адамдардан күчөтүлгөн көңүл бурууну жана чыдамкайлыкты талап кылат. Ар бир бала уникалдуу экендигин жана жеке мамилени талап кылаарын унутпоо керек.

Сүйлөөсү оор бузулган балдарда коркуу, толкундануу, тынчсыздануу, жалпы чыңалуу, калтырак, тердөө, кызаруу тенденциясы басымдуулук кылат. Изилдөөчүлөр мындай балдардын кемчиликтерине жана ага карата ар кандай эмоционалдык мамилелерге (тажрыйба, тынчсыздануу, коркуу) туруктуу экендиги жөнүндө айтышат. Өз сүйлөө жүрүм-турумун уюштуруу олуттуу кыйынчылыктар катуу сүйлөө бузулуулары менен балдардын байкалган терс башкалар менен өз ара таасирин тийгизет.

Эгерде балдар чоңдордун тапшырмасы боюнча кандайдыр бир жалпы ишти аткарышса, анда ар бир бала өнөктөшүн багыттабай, алар менен кызматташпай, ар кандай иштерди жасоого умтулат.

Баланын оюнда ойногон ролу баланын мүнөзүнүн, темпераментинин өзгөчөлүктөрүнө абдан көз каранды. Ошондуктан, ар бир командада "жылдыздар", "артыкчылыктуу" жана "обочолонгон" балдар болот.

"Кабыл алынбаган" жана "обочолонгон" адамдардын арасында көбүнчө коммуникативдик каражаттарды жакшы билбеген балдар бар. Алардын оюн жөндөмдүүлүктөрү, эреже катары, начар өнүккөн, оюн объектилерди башкарууга чейин кыскарган. Бул балдардын теңтуштары менен баарлашуу аракети ийгиликке алып келбейт жана көбүнчө "кабыл алынбагандардын" агрессивдүүлүгү менен аяктайт.

Изилдөө талаптарын сүйлөө бузулуулары менен кенже мектеп окуучулары деңгээлинде көпчүлүк учурда балдардын бир бөлүгү ийгиликтүү тапшырманы аткаргандан кийин оор эмес, бара турганын аныкташкан, ал эми жеңил тапшырма. Бирок, сүйлөө бузулуулары бар балдар жаш курагы менен дооматтардын реалдуу деңгээлин калыптандырат деп айтууга болот.

Сүйлөөсү бузулган балдарда социалдык жүрүм-турумдун бир катар өзгөчөлүктөрү байкалат: иш-аракетке киргизилген сүйлөө байланыштары минималдаштырылат; баланын

практикалык иш-аракеттери жана жүрүм-туруму дароо, вербалдык эмес бойдон калат; максатка кантип жетүү, мүмкүн болгон тоскоолдуктарды алдын ала көрүү жана көйгөйдү чечүү жолдорун ойлоноу жөнүндө түшүнүктүн төмөндөшү байкалат; эмоционалдык эмпатиянын төмөн деңгээли аныкталат.

Жалпысынан алганда, сүйлөө патологиясы менен балдардын байланыш мүмкүнчүлүктөрү белгиленген чектөө менен айырмаланат жана нормадан бир кыйла төмөн бардык параметрлер боюнча.

Мындай балдардын көпчүлүгү үчүн ар кандай неврологиялык белгилери менен байланышкан өтө толкундануу менен мүнөздөлөт, ошондуктан оюн, тарбиячы тарабынан көзөмөлдөнбөгөн, кээде өтө уюшулбаган түргө ээ болот. Көбүнчө бул категориядагы балдар эч кандай иш менен алек боло алышпайт, бул алардын биргелешкен ишмердүүлүк көндүмдөрүнүн жетишсиз калыптангандыгын көрсөтүп турат.

Социалдык-маданий тарбия ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген балдарды социалдаштыруунун, алардын өз алдынча жашоого, өзүн-өзү өнүктүрүүгө, өзүн көрсөтүүгө жана өзүн-өзү ишке ашырууга ыңгайлашуусунун негизи болуп эсептелет. ТНР менен балдарды социалдаштыруу багытында педагогикалык ишмердүүлүктүн натыйжалуулугун камсыз кылуу максатында ар кандай социалдык-маданий мекемелер: музейлер, театрлар, китепканалар, көргөзмө залдар ж. б. менен тыгыз байланыш түзүү зарыл. Бул мекемелер сүйлөөсү бузулган балдар коомдук жашоодо калыптанууга, өзүнүн инсандыгынын маанилүүлүгүн түшүнүүгө гана жардам бербестен, ошондой эле искусствонун ар кандай түрлөрүн жана маданий чыгармаларды кабыл алууга жеткиликтүү кылып, балдарга өздөрү чыгармачылык иштерге активдүү катышууну сунушташат.

Бул маселе жөнүндө айтып жатып, Л. С. Выготский инсанды жана чөйрөнү бириктирди. Анын позицияларына ылайык, ден-соолугу чектелген баланын өнүгүшү үчүн социалдык чөйрө биринчи орунда турат. Ал балдар үчүн ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдар үчүн да алардын мындан ары өнүгүүсү үчүн бардык шарттарды түзүү зарыл деп эсептеген [1, 220-б.]. Азыркы учурда, башталгыч мектепте сүйлөө өнүктүрүү боюнча ар кандай сүйлөө бузулуулары бар балдардын саны көбөйдү. Мектепке кирген учурда балдардын ар кандай этиологиясы, мүнөзү жана көрүнүп туруу даражасы бузулган, Алар андан ары социалдык жактан ыңгайлашуусун шарттайт [2, 653-б.]. Сүйлөө бузулуулары бар балдар аларды "тобокелдик тобундагы балдар" деп аталган балдар категориясына киргизүүгө мүмкүндүк берет. Ошондуктан, алардын пикир алышуу көндүмдөрүн өнүктүрүү, курдаштары жана кишилер менен өз ара көйгөй бар.

Үндүн бузулушу тилдин өнүгүшүнө гана терс таасирин тийгизбестен, баланын мүнөзүнө терс таасирин тийгизет. Эгер кемчилик оор болсо, анда ал баланын өзүнө кирип кетишине, сүйлөшүүсүн жана баарлашуусун токтотушу мүмкүн. Эгерде өз убагында логопедиялык коррекциялык жардам көрсөтүлбөсө, анда сүйлөө кемчилиги туруктуу жана оңдоого кыйын патологияга айланып кетиши мүмкүн – бул дизартрия, ринолалия, кекечтенүү жана мектепте окутуу этабында балада жазууда жана окууда өзгөчө каталар — дисграфия жана дислексия пайда болушу мүмкүн (Р. Е. Левина, Ф. А. Рау, М. Е. Хватцев) [3]. Ошондуктан, оор сүйлөө бузулуулары бар балдар өз убагында, квалификациялуу жардамга муктаж.

Мугалимдер ошондой эле сүйлөө бузулуулары бар балдардын таанып-билүү жана коммуникативдик иш-аракеттеринде көйгөйлөр бар экендигин белгилешет, бул алардын сүйлөө өнүгүүсүнө таасир этет. Убакыттын өтүшү менен, бузулуулар жоголуп кетиши

мүмкүн, же туруктуу мүнөзгө ээ болушу мүмкүн. Мунун баары баланын андан аркы социалдык адаптациясына из калтырышы мүмкүн. Үндүн кемчиликтери баланын өнүгүүсүнө олуттуу таасир калтырат. Мисалы, эгерде баш аламандык татаал болсо, анда бала өзүн-өзү кармай алат же баарлашууну, ал тургай сүйлөшүүнү токтотушу мүмкүн. Бул кемчиликти өз убагында оңдоо зарыл, антпесе ал туруктуу жана бул кемчиликти оңдоо кыйын болуп калышы мүмкүн, ошондо мектепте окутуунун баштапкы этабында окуу жана жазуу каталары – дисграфия жана дислексия (Р.Е. Левина, ф. а. Рау, М. Е. Хватцев) байкала баштайт, алар кенже окуучулардын сүйлөө бузулууларынын эң кеңири тараган формалары болуп саналат [3, 109-б.].

Кепти өнүктүрүүдөгү каталар жазуу жана окуу процесстеринде сезилген жогорку психикалык функциялардын калыптанбагандыгынан келип чыгышы мүмкүн. Дислексия жана дисграфия жалпы мүнөздөмөлөргө ээ, ошондуктан эки термин тең оозеки тилдин бузулушуна байланыштуу. Жазуу тилинин бузулушу мектеп жашында актуалдуу болуп саналат, анткени жазуу тили билим алуу каражаты болуп саналат, андан ары өнүгүү жана билим алуу үчүн негиз түзүлөт. Ошондуктан, жазуу жана сүйлөө тили бузулган балдар өз убагында жардамга муктаж. Бул мугалимдин ишин билдирет. Бул иш бала келечекте ийгиликтүү коомго мүмкүн мектепке чейинки билим берүү мекемесинде жүзөгө ашырылышы керек. Логопед- мугалиминин ишиндеги негизги багыт-бул топтун тарбиячысы менен биргелешип иштөө. Тарбиячы түзөтүү процессине активдүү катышат, логопеддин сунуштарын аткарат. Мугалим-логопеддин сунуштарына ылайык, тарбиячы өзүнүн тарбиялык-коррекциялык ишин пландаштырат. Андан ары мектепке өтүүдө мектеп логопед-мугалими ишин улантууда. Логопед-мугалим ата-энелер менен андан ары билим алуу үчүн өз ара аракеттениши керек. Ата-энелер ар кандай сунуштарды жана дидактикалык жөлөкпүлдөрдү алышат. Биргелешкен иш-чаралар ата-энелерге коррекциялык-өнүктүрүү иштерин көзөмөлдөөгө жана өздөрү активдүү катышууга мүмкүндүк берет. Аткарылган биргелешкен иш кепти өнүктүрүүдө оң динамикага алып келет.

Бала коомдо жашайт жана өнүгөт, ал чоңдордун ортосундагы мамилелерди байкайт, андан кийин ошол эле мамилелерди көчүрүп, теңтуштары менен баарлашууга өткөрүп бере баштайт. Ошондуктан, чоңдор баланын жанында жүргөндө сүйлөөсүн, мамилесин, жүрүм-турумун көзөмөлдөшү керек. Сүйлөөнүн бузулушу балдардын оюнда, иш-аракеттеринде жана күнүмдүк жашоосунда эркин жана ыңгайлуу болушун кыйындатат. Чоңдор баланын нормалдуу өнүгүшү үчүн шарттарды түзүшү керек, анткени алар баланын жашоосунда маанилүү ролду ойношот. Бул баланын айланасындагы адамдар менен баарлашуусуна, сылык-сыпаа баарлашууга, бири-бирине баш ийүүгө жана макулдашууга көз каранды болот. Социалдык адаптация социалдашуунун бир компоненти болуп саналат [4, 115-бет]. Бала менен баарлашууну ага ырахат тартуулай тургандай кылып куруу зарыл, дал ушул нерседен баарлашуу каалоосу пайда болот. Адистер бала менен баарлашууда оюнду колдонууну сунушташат, анткени оюн балдардын негизги иш-аракети. Ар кандай оюндардын, иш-аракеттердин жардамы менен, ошондой эле көнүгүүлөр баланын сөз байлыгын өнүктүрөт, дал ушул нерсе туура үн чыгарууга жана сүйлөм түзүүгө таасирин тийгизип, өз оюн билдирүүгө мүмкүндүк берет.

Жалпы билим берүүчү мектепте окуган сүйлөө жөндөмү бузулган балдарга кантип жардам берсе болот?

Биринчиден, логопедге кайрылуу керек. Логопед менен мугалим тандемде иштеп, туруктуу байланышта болгондо абдан маанилүү. Биз баланын кызыкчылыктарын эске алуу керек, жана ага жардам берүү үчүн биздин күч-аракеттерин бириктирүү.

Экинчиден, атайын иш-аракеттердин жүрүшүндө балага жагымдуу режим керек. Көптөгөн эки жана үчтүктөн кийин, үйдө ыңгайсыз маектешүүдөн, мектептеги шылдыңдан кийин, ал кичинекей болсо да, ийгиликке жетиши керек. Ошондуктан, мугалим жок дегенде бир азга баланын дептерин оңдоодо кызыл түстөн баш тартса.

Бул, биринчиден, мугалимдин өзүнө тоскоол болгон конкреттүү каталарга оролгон маалыматты "ызы-чуу" кылат.

Экинчиден, дисграфиясы бар бала үчүн кызыл түстөгү дептер кошумча стресс болуп саналат. Көбүнчө балдар машыгууну каалабайм деп айтышат, анткени баары пайдасыз – алар начар деп эсептелет. (Жөнөкөй карандаш менен кат сунуштасаңыз болот. Мугалим чектерди белгилейт. Оңдолгон ката журналдагы бааны төмөндөтпөйт).

Үчүнчүдөн, окуу ылдамдыгын текшерүүдөн баш тартуу сунушталат. Мугалим аны акцентсиз өткөрсө жакшы болот. Биздин сүйлөөсү бузулган балдарыбызда мындай мамиле неврозго алып келиши мүмкүн.

Ошондуктан, эгер текшерүү керек болсо, аны мүмкүн болушунча жумшак түрдө жасаңыз.

Сүйлөөсү оор бузулган балдарды социалдаштыруу жана окуу процессин уюштуруу боюнча методикалык кеңештер:

Бала көп ката кетиргенде, ата – энелер мугалимдерден көп окуу жана жазуу сунуштарын угушат. Жана ата – энелер аларды түзмө-түз аткарышат-бардык дем алыш жана каникул күндөрү диктанттар, эбегейсиз тексттерди жазуу менен коштолот.

Дислексия жана дисграфия менен жабыркаган балага мамиле таптакыр башкача болушу керек. Биринчи этаптарда иш негизинен оозеки жүрөт: фонематикалык кабылдоону өнүктүрүү боюнча көнүгүүлөр, сөздүн үн анализи. Бул жердеги диктанттар зыян гана алып келет. Жазуу учурунда сөзсүз түрдө кетириле турган көптөгөн каталар баланын эсинде сакталат. Ушул себептен, дисграфиясы бар балдарга андагы каталарды табуу үчүн оңдолбогон текст менен көнүгүүлөрдү берүү туура эмес.

Эгерде сиз үйдөн текстти окуп же көп жазууну сурансаңыз, анда ата-энеге бала муну бир эле учурда эмес, текстти бөлүктөргө бөлүп, тыныгуу менен жасашына кеңеш бериңиз. Бул жазуу тили бузулган студенттерге үй тапшырмасын жакшыраак аткарууга мүмкүндүк берет.

Көнүгүү "Корректуралык тест" (концентрацияга өбөлгө түзөт) ата-энелерге кеңеш бере алат же класста жумасына жок дегенде беш күн, күн сайын жакшыраак, беш мүнөт бере алат жана 2-3 айдан кийин каталар азаят. Корректуралык тестти бир же эки башка тамга менен баштоо жакшы, андан кийин айтылышы же жазылышы боюнча аралаштырылат. Жыйынтыгы сөзсүз болот.

Жалпысынан алганда, мындай балдар менен иштөө тез натыйжаларды күтүүгө болбойт деп айтуу керек. Чыдамдуу болуш керек.

Ар бир бала жеке мамилени талап кылат.

Бири үйдө же мектепте партада отуруп, сиз сунуш кылган бардык көнүгүүлөрдү жасоого кубанычта болот. Экинчиси 7-10 мүнөттөн кийин колу-бутун кайда коюуну билбей калат.

Мисалы: мугалим сабактын башталышында балдардан мектептин имараты, мектептин коридору жөнүндө бардык нерсени сурай алат; окуучуларыңыздын эс тутумун жана көңүлүн текшериниз, ошондо айрымдар имараттын канча кабаты бар экендигин билишпейт; аларды карап гана тим болбостон, көрө аласыз. Андан кийин ошол мезгилде эмне укканын, кандай үндөрдү, үндөрдү укканын сураңыз.

Ар кандай оюндар жана жөн гана иш-аракеттер сүйлөө жана эс тутум, көңүл буруу, кабылдоо сыяктуу маанилүү психикалык процесстерди өнүктүрүүгө багытталган бала үчүн пайдалуу. Бирок алар зордук-зомбулуксуз, жогорулоодо аткарылганда гана пайда алып келет.

Бул мектепте ийгиликсиз бала адистер менен жакшы алектенет деген болот. Бул анын бардык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, башкача үйрөтүлгөндүктөн болот.

Мугалим, психолог жана логопед жана албетте ата-энелер бириккенде, жазуу тили бузулган балдар менен иштөөдө мыкты натыйжаларга жетишүүгө болот деп ишенебиз. Анын үстүнө алар биргелешип аракеттенишип, билимдеги кемчиликтерди жоюп, программалык материалды ийгиликтүү өздөштүрүү үчүн шарттарды түзүү биздин колубузда. "Өзгөчө балдарга" көбүрөөк көңүл буруу гана керек.

Демек, туура калыптанган сүйлөө компетенттүүлүгү адекваттуу өзүн-өзү сыйлоонун, коммуникативдүүлүктүн, өзүнө болгон ишенимдин жана башкалар менен баарлашууга болгон муктаждыктын калыптанышына алып келет. Мунун фонунда балдардын таанып-билүү, сүйлөө, эмоционалдык-эрк жана инсандык сапаттарынын активдүү өнүгүшү жүрөт, бул алардын коомдогу социалдык адаптациясына өбөлгө түзөт, бул ийгиликтүү билим берүү процессинин өбөлгөсү болуп саналат. Ошондой эле, сүйлөө патологиясы менен балдардын сүйлөө жана когнитивдик өнүгүүсүнүн комплекстүү бузулуулары алардын башкалар менен толук кандуу байланыш түзүүсүнө жол бербейт, чоңдор менен байланышты кыйындатат жана теңтуштар жамаатында обочолонууга алып келиши мүмкүн.

Сүйлөө бузулуулары бар балдардын өнүгүүсүндөгү бул өзгөчөлүктөр өзүнөн-өзү жоюлбайт. Алар коомдун шарттарына жана талаптарына сүйлөө бузулуулары менен балдардын оптималдуу жана натыйжалуу көнүктүрүү максатында сөз, таанып-билүү жана байланыш ишинин бардык компоненттерин туура жана иштеп чыгуу боюнча атайын уюштурулган түзөтүү ишин мугалимдер талап кылат.

Сүйлөө жүрүм-турумун уюштурууда олуттуу кыйынчылыктар сүйлөө бузулуулары бар балдарда байкалган башкалар менен болгон мамилесине терс таасирин тийгизет. Сүйлөө бузулуулары бар мектеп окуучуларында жаңы социалдык шарттарга көнүү башка өнүгүү бузулуулары жок, нормалдуу сүйлөө өнүгүүсү бар балдарга караганда оорураак.

Колдонулган адабияттар:

1. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. Изд-е 3-е. СПб.: Союз, 2006. – С. 220.
2. Грачёва И.А., Маландина С.С. Интеграция дошкольников с патологией речи в начальном звене общеобразовательного учреждения как оптимальное условие для развития и обучения личности // Школьный логопед, 2010. – С. 653.
3. Данилюк Л.А. Инновации в деятельности школьного логопеда // Логопед, 2010. – С. 109. 4. Зайцев И.С. Социальная адаптация детей с нарушениями речи / И.С. Зайцев // Дефектология, 2003. – С. 115
4. Пантелеева Л.А. Психологическая готовность к школьному обучению детей с речевыми нарушениями // Логопед, 2004, №4.
5. Селиверстов В.И. Специальная (коррекционная) дошкольная педагогика. – М., 2010.

6. Социальная адаптация у детей в дошкольных учреждениях // Под ред. Р.В. Тонковой – Ямпольской, Е. Шмидт- Кольмер, 1980.
7. Шипицына Л.М. Некоторые особенности эмоционально-личностных качеств у младших школьников с общим недоразвитием речи / Л.М.Шипицына, Л.С.Волкова // Дефектология, 1993, № 4.
8. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте//Избр. психол. тр. М.: Просвещение, 1989.

Рецензент: кандидат педагогических наук, доцент Нуркулова М.Р.